

מקורות ועדויות

בצלאל מורדוביץ

פעמיים יצאתי חי מאושביץ

נולדתי בשנת 1919 בפולין, במלאבה. לא הרחק מווארשה וגבול מזרח פרוסיה לשעבר. סיימתי את ביה"ס המקומי ואת הגימנסיה היהודית. שבה ליסדו גם עברית. מאז שנת 1938, השנה שבה סיימתי לימודי בגימנסיה, ועד פרוץ המלחמה, עסקתי במתן שעורים פרטיים. כיוון שלא היו בידי האמצעים להמשכת לימודי.

החלה המלחמה בגבול מזרח פרוסיה, ובסמוך אלינו, עלתה מלאבה באש, ובבהלה רבה נמלטנו ממנה — כל משפחתי, הורי, אחותי ואני — וכעבור ימים מספר הגענו לווארשה. כאן עברנו הפגזה כבדה. סבלנו רעב אך התזקנו מעמד עד חודש אוקטובר 1939. לאחר גפילת וארשה, התלטנו לחזור הביתה ובדרכנו נתעכבנו לימים מספר בפלונסק, שם היו לי ידידים — משפחת פרלמוטר. נשאיתי לגור בביתם ואילו הורי ואחותי, המשיכו דרכם הביתה. נשאתי לי לאשה את שולמית פרלמוטר.

הגרמנים באו. עבדתי אז במפעל גרמני — „דוניה אונד דארינג“ — ביח"ר לנגרות. גרמני אחד מן הרייך, הקים ביח"ר זה, לאחר החיסול והאריזציה * של בתיהמלאכה של היהודים והפולנים, בו עבדתי שנתיים.

בפלונסק הוקם בשנת 1940, הגיטו היהודי, יריד היוזגראט בגיטו פלונסק, היה במקרה, בן עירי. שמו היה רומק. אירגון הגיטו דומה היה לזה שבשאר הערים: יוזגראט, משטרה יהודית, אפילו בית כלא יהודי וכו'. החיים בגיטו היו קשים משוא, ורבו הזוועות, הן ביום והן בלילה. הגרמנים נהגו לבוא לכאן ולהשתעשע. הירבו מקרי מכות, רצח ועינויים. בגיטו התגוררו כ-5000 יהודים. הגיטו היה מוקף בחלקו בגדר ובחלקו חסום היה בלוחות עץ. ועל השערים הופקדה המשטרה היהודית. קשה היה להתקשר עם האוכלוסיה הלא-יהודית. על מנת להשיג מזון, היו בגיטו כמה קבוצות של פועלים מקצועיים, שמקום עבודתם הקבוע היה מחוץ לתומות הגיטו. מחמת דמיוני הרב ללא-יהודי, הסתכנתי פעמים רבות ויצאתי מהגיטו, בדרך זו הצלחתי לקיים קשר עם האוכלוסיה הפולנית, ועלה בידי להבריח כמויות

* החרמת מפעלים יהודים ומסירתם לידי „ארים“ — כלומר גרמנים.

של מצרכי מזון אל תוך הגיטו, ומכך התפרנסו כמה וכמה משפחות. בגיטו עצמו, חיי האדם היו תלויים לו מנגד. הבולשת נהגה לפרוץ לשתע, ויהודי אשר ניקרה בדרכה, ללא הטלוי הצחוב, גורה מיד במקום. רבו המקרים. שיתודים הוצאו מן הגיטו ונורו ללא כל סיבה. כן בוצעו אקציות מיוחדות, ונלקחו אנשים חפים מכל פשע.

היה זה בשנת 1942, לילה אחד גורשנו כולנו מבתינו. נצטוונו להתכנס בכיכר הגדולה של הגיטו, דחקו בנו ואף ירו. כשנמצאו הכל בכיכר ושכנה המהומה, הופיעו אנשי ס.ס. רבים מן הסביבה, ראש הבולשת בפלונסק נשא נאום לציבור באמרו כי העם הגרמני זקוק לעבודה פרודוקטיבית יותר מאשר זו העשית בגיטו פלונסק.

העמיסו את כולנו על רכבת נוסעים, שקרוניתיה רעועים, הורבילונה, לאן, לא ידענו. הקרונות היו מלאים מפת לפה, ובקושי היה מקום עמידה לרגליים. נסענו יומיים ושני לילות ובערב הגענו אל רציף בירקנאו, בצעקות פרא: "מהר! קדימה! מהר!" הוציאונו מהקרונות, גירשו, היכו והרגו. חשנו שמהו כלתי רגיל עומד להתרחש, אך לא תפסנו במה הפניין.

הפרידו בין הגברים לבין הנשים והילדים, את הנשים והילדים הובילו משם, ביניהם היתה גם אשתי, ושוב לא ראיתיה.

(שנה ועשרה ימים לאחר מכן, פגשתי דרך מקרה במחנה אושביץ-בירקנאו, את אבי, הוא הגיע לכאן, עם המשלוח מגיטו מלאבה, מפיו נודע לי, להוותי, שאמי ואחותי, נשרפו בתאי הגזים, בימים ההם, עוד טרם נעשה הדבר בכיכר השנים החדשים, שניבנו במיוחד לשם כך, את הקורבנות נתנו להכניס אל תוך ביקתת איכרים קטנה, שתלונותיה ודלתותיה היו מוגפים ואטומים. נשאר רק פתח קטן, דרכו הכניסו את גאו הציקלקן, לאחר שהקורבנות נחנקו, שרפו את הגופות בבורות מיוחדים, כך נהגו, עד שנת 1943).

את מרבית האנשים הובילו מהמקום ונשארו כמאתיים איש, וביניהם גם אנכי. הכניסונו בריצה למחנה ואגב הרביצו בנו מכות, הלילה רד, ואנו נכנסנו לצריף, שם ציוו עלינו למסור את כל דברי הערך שכרשותנו. "כאן אין צורך במאומה — אמרו — מה נותנים לאכול, כאן ישנים וכאן מקבלים עבודה". הפשיטנו ערומים וכך נשארונו שוכבים על ריצפת הבטון עד עלות השחר, עם בוקר, נקראנו אחד אחד, אל השולחן, לידו ישב האיש המקצוע, הקיעקוע נעשה בחיפזון רב והוא הכאיב מאוד, לאחר מכן, נשלחנו לבית-מרחץ פרימיטיבי ולאחר המקלחת הלבישונו בגדים משונים מאוד, בגדים אורחיים, כשפטים אדומים מקשטים את המכנסיים ואת המקטורן. אני קיבלתי זוג מכנסיים צרים ומקטורן, המתאימים בגודלם לילד בן 15, כן קיבלתי זוג נעלי עץ הולנדיים אשר לא יכולתי לנעלם, כיוון שהיו קטנות ממידת רגלי, שברעות מספר הייתי נושאם מתחת לבית שחיי.

את המשלוח שלנו הכניסו לבלוק 19, נתנו לגרור אותנו לעבודות בתוך המחנה, עבודה זו, פירושה היה השמדה: לרץ ריצה מהירה עמוסים לבנים, חול וכדומה, ותוך כדי כך לספוג מכות, עסקו בזאת אנשי הקאפו וה"ס.ס. במשותף, לאחר כל יום עבודה כזה, פחת מספר העובדים, במשך ימים מספר, נשארונו מתי מעט, לאחר מכן, הוכנסנו, אלה שנותרו בחיים, לבלוק 26, עם אסירים חדשים, שהובאו ממקומות שונים.

במחנה הישן בירקנאו, היו צריפי-לבנים, פרוצים לרות, והגשם ותשלג חדרו פנימה בימות החורף, על אף הכל החזקתי מעמד, עד פתיחת המחנה החדש, שנמצא לא הרחק מהמחנה הישן, ואשר היה בנוי צריפי עץ, הדבר היה ביולי 1943, הגעתי לבלוק 16, ראש

יצאתי חי מאושביץ'

הצריף היה יהודי פולני ממשלוח צרפתי, ונקרא 'זולטי'. נבחרתי על ידו לשמש לבלר-הצריף, תפקיד שנשאתי בו זמן ממושך.

בצריפנו היה הרבב מיוחד של אנשים, אסיריו היו יהודים מיוון, כ־1500 איש. במחנה אושביץ היה מצבם טראגי ביותר, הם לא ידעו כל שפה מלבד יוונית, ואיש לא ידע את שפתם. השאר היו פולנים. לעתים תכופות נערכו פת סלקציות, תעבורה חיתה קשה ביותר, והאוכל לא הספיק כדי לקיים את הנוף. אחר-כך, נחמנה ראש-צריף חדש, פושע פלילי בשם זבלסקי, פולני משלויה. בצריף שלנו נערכה סלקציה וביצע אותה רופא המחנה הידוע — טירה, תאסירים, כשהם ערומים, עברו על פניה, והוא, ברמיזה אצבע, פסק מי לחיים ומי לתאי הגאזים. בידי כרשם הצריף, נמצאה רשימת המומתים מהצריף, היה עלי להוציא מהכרס את הכרטיסים של אלה שנידונו לתאי הגאזים, ולהחזיקם בנפרד. כשנתייגה הסלקציה, ספר ראש הצריף את הכרטיסים. עלי הוטל להודיע במשרד הראשי של המחנה, על מספריהם של המיועדים למיתה. בלכתי למשרד, הוצאתי כמאה כרטיסים, והודעתי על פחות נידונים. מטרתי חיתה להציל עד כמה שאפשר, וכשנחבר לזבלסקי הרבה, איים שילשין עלי ופירשו של זה — מוות. סתבתי אותו אל גדר התיל ואיימתי עליו, כי שנינו נמות כאן, על התיל, אם יעזו לבצע את זממו. התרחש נס ובאותו רגע, נתבקשו ראשי הצריפים לפנישה, אותה נהג לארגן ראש המחנה, דאניש, הוא היה פולקס-דויטשה משלונסק והיה מדריך את ראשי הצריפים כיצד לנהוג באסירים, זבלסקי הניח לי רץ לפנישה וכך ניצלתי אני ועוד כמאה יהודים מיוון, לא הלכו לגאזים.

התחלתי להפעיל את דמיוני, כיצד לצאת מתוך גיהינום זה. להלכה, היה הרבה בגדר הנסג: אירגוני של המחנה היה כח מדוקדק, עד כי לא נותרה בו כל פירצה. אבל חשתי כי עלי לצאת מכאן ולהודיע לעולם, על כל מה שמתרחש במחנה-ההשמדה הגדול הזה. לאחר שניבנו ארבעה כיבשנים חדשים בבירקנאו שבית-קיבולם היה עצום, גדלו מימדי ההשמדה במידה רבה ביותר, השפיעה עלי קשות הידיעה על היסול מתנות השטפות הצ'כיות שהובאו לכאן מטרזיינשטאט.

מן הרמיון, עברתי למחשבה מפורחת ולתיכנון הבריחה. באותה עת עצמה, אירעו במחנה כמה נסיונות של בריחה, אשר לא עלו יפה. שני חברי, ווצלר ודונברג, אף הם לבלרי-צריפים במחנה בירקנאו — יהודים מסלובאקיה, ערכו נסיון של בריחה ב־4 באפריל 1944. לא ידעתי על תכנותיהם, הם עשו זאת על דעת עצמם ובסודיות גמורה. לאחר שנכשלו, נערכו במחנה אקציות רציניות* מפקד המחנה, שוורצברג, פקד להשעות אותם מיד מתפקידיהם, וכן את כל יתר לבלרי-הצריפים היהודיים, ואז נשלחתי, לאחר עבודה של שנה כלבלר לעבודה פיזית. לעבודתי זו, היו יתרונות מסוימים, אך כרוכה חיתה גם בסכנה, על כל טעות, ולו הקטנה ביותר, נשלח הבלר אל תאי הגאזים.

אל הצריף שלנו הובא משלוח מבית-הסוהר של וארשה, שהיה מורכב מקצינים גבוהים, פרקליטים ושופטים, את הקבוצה הזאת, קיבל לידיו קאפו פולני משלזיה, אדם רוויצקי שהיה פושע בעל סוניטין. הוא ביקש לו אליבי, כדי לרחוק בנקיון כפיים על חטאיו הרבים באושביץ, טיפוס זה הציע לי להצטרף לפלוגה שלו בהבטחה לי, שלא אצטרך לעבוד קשה, הצעה זו קסמה לי, עוד בחייתי לבלר ביקשתי להתפטר, כיוון

* הבריחה כן הצליחה. ר' א. קולקא: חמש בריחות מאושביץ, ילקוט מורשת ג', וכן מסתבר גם לחלוץ מהמשך העדות (המערבת).

שבתפקידי זה, לא יכולתי להגשים את חלומי — את הבריחה. מצאתי לי אפילו שותף לבריחה. את חברי בורנשטיין מפלונסק. אך לפני צאתי לעבודות חוץ, נערכה סלקציה חזקה ונגד-קומנדו חדש. וזוהי זו פלוגה שעבדה בכיבשנים. ואנשיה ידעו דברים רבים שהשתיקה יפה להם, ולכן צריך היה להשמידם מזמן לזמן, ולגייס במקומם חדשים. לצערי, גורלו של בורנשטיין היה כגורלם, ושומה היה עלי, לעבד תוכנית חדשה.

פעם, באמצע שיחתי עם אדם רוזיצקי, לאחר שחל בו שינוי, ייחסו אל האסירים הוטב, אמרתי לו, שבתור יהודי, אין לי כל סיכוי להישאר בחיים, רצוני לברוח ואני מבקש לסייע בידי. הצעתי נתקבלה על דעתו, ואף ביקש להצטרף אלי. זאת לא יכולתי לקבל, אף כי לא חששתי לפרובוקציה מצידו, שהרי פרשע היה האיש, ואלפי חיי בני אדם רובצים על מצפוני, הנעתי אותו מכך, תוך הבאת נימוקים משכנעים ביותר, והסענה העיקרית היתה, שהוא נכה ורגלו התותבת חסגירו בנקל. פרשתי לפניו את תוכניתי, ויחד ברקנות לפרטיה: אכנה לי בונקר בבורות החול, באיוור פלוגת-העבודה שלו, בו אפשר יהיה להתחבא במשך שלושה ימים, ואח"כ אסתלק מן המקום.

רודיצקי הסיל על שני פלוגים מפלוגתו, שיסייעו בידי לבנות את הבונקר, הללו ידעו לאיזו תכלית נועד הבונקר, אם יעלה בידי הדבר, ישתמשו אף הם בו לשם בריחה. מאותו יום, בו אישרנו את התוכנית, התחלנו נוסעים שלוש-שנתי, אל בורות החול (רק אנו שלוש-שנתי) ומובילים חול בשביל פלוגת הבנייה. בעת ההפסקות, חפרנו את הבונקר שלנו, אשר נועד להכיל שני אנשים. נחוק היה להשיג קורות עץ כדי לתמוך בחולות. העבודה לא היתה קלה, כי רק שניים חפרו, והשלישי עמד על המשמר, שמא יפתיעו אנשי ה-ס.ס. כשנסתיימה ההפסקה, הסוינו את הבור וחזרנו לעבודתנו. בניית הבונקר ארכה 15 יום.

נועצתי באדם רודיצקי על מועד הבריחה ועל שותפי לבריחה. הוא תבע ממני לגלות לו, מי יתה שותפי על מנת לאשרו. בחרתי לי את רודין, יהודי סלובאקי כבן 21 ששימש ראש-בלוק 21. אדם צעיר היה ומסוגל לעמוד בקשיים הצפויים לנו בדרך. נדברתי עמו ותבעתי תשובה מהירה, היות ולא אוכל לעמוד עוד זמן רב במחנה בו הייתי שרוי, ובכלל זה תדלתי לישון בלילות.

כל מאמצי, לא היו מסוגלים להצלת נפשי בלבד, לחיי לא היה כבר כל ערך, מאחר שאיבדתי את כל משפחתי. גם אבי, אותו פגשתי באושביץ, ניספה במחנה. מטרת היתה, להוציא לאור העולם את האמת על אושביץ, ועל המתרחש בה. פרשתי בפני רוזין את תוכניתי והוא נאות להצטרף אלי. קבענו את המועד לשבת ה-27 במאי 1944. התאריך אושר ע"י הקאפו רוזיצקי. אמרתי לרוזין, כי שני הפלוגים שסייעו בידי, ייחכו לו ליד בניין הספקת המים, בשעה המיועדת, ויובילוהו אלי לבונקר. נדברתי עם רודיצקי, כי במשך שלושה הימים האחרונים, לא אעבוד בפלוגתו, כי אם בפלוגה של סטיפן וויזביצה. אף הוא אחד הרוצחים הנודעים של מחנה בירקנאו.

הגיע המועד, שבת ה-27 במאי. בשעה 2.00 אחה"צ, נערך מפקד של העובדים, מיד לאחר המפקד, חמקתי אל הבונקר. השניים שהיו צריכים לסייע בידי רוזין, עברו אל בניין אספקת המים, כעבור דקות מספר, ראיתי מרחוק, כיצד רוזין יוצא מן המחנה ופונה אל הבניין, אלה שהמתינו לו, וזבילוהו מיד לבונקר. לבשנו את הסרבלים שהכינוהו בעוד

* ראת שם, עמ' 33 — המע.

מועד ובנסנו אל תוך הבונקר. כששני הפילנים מכסים עלינו בחול, עם הסרבליים נראינו כחשטלאים, ולא היינו עשויים להתבלט בעת בריחתנו.

הבונקר היה כקבר, אפשר היה לשכב בו אך לא לזוז. במסכהו היה תקוע צינור קטן, בלתי נראה. למען ייכנס דרכו אוויר לנשימה. שכבנו תוך ציפיה מתוחה, עד לשעה 4 כאשר מתקיים מוסד הפלוגות ומפקד הצובדים. עשר, חמש-עשרה דקות לאחר מכן, בקעה הצפירה הראשונה שפירושה — אועקה. התחיל החיפוש אחרי אסיר שנמלט. ידענו כי טוב תישמע הצפירה, כאשר ירגישו בהיעדרו של רוזין. אך זה יתרחש רק בערב, כשהפלוגות יחזרו מהעבודה.

חשנו שהאוויר אינו חודר לבונקר, אפשר נסתם הצינור, ואפשר סתמו אותו במתכוון? הן עלינו להימצא בו שלושה ימים ושלושה לילות! שכן, אם יחסר אסיר מהמחנה, ישארו השומרים על מקומם שלושה ימים ושלושה לילות ולא יזוזו ממקומם. כיצד נחזיק מעמד במחנה הזה?

ציפינו לצפירת האועקה, שמענו כיצד חוזרות הפלוגות מן העבודה ואת הגערות: "קדימה! קדימה! מהר, מהר!" מתחת לפני האדמה, מיטיבים לשמוע, ואכן, לאחר שנתקיים המוסד, נשמע קולו של הצופר, לו ציפינו. החל החיפוש הגדול! מכל הסביבה באו אנשי ה-ס.ס. עם מאות כלבים, הקאפו וראשי הבלוקים, אף הם השתתפו במצוד. הללו היטיבו להכיר את הסביבה. ידענו צעה כנגד הכלבים: טרפנטין! לאחר כיסוי הבונקר, יש לשפוך טרפנטין. העוסקים בחיפוש התקרבו אל שטח הבונקר, הכלבים נבחה השתוללו אך לא התקרבו אל הבונקר. משמע, הטרפנטין אמנם נשפך על הבונקר. חשדנו, שצינור האוויר נסתם במתכוון. פג. גל החיפושים הראשון חלף, היו אלה רבעים המטריפים את הרעה. מרחוק שמענו את צעקותיהם של אנשי ה-ס.ס. שעליהם למצוא אותנו ויהי מה.

כל הלילה נמשכו החיפושים. קבוצות של מחששים התקרבו אלינו והתרחקו. בבוקר יום א', ה'28 לחודש, פסקו החיפושים. צתה הגיעה השעה לצאת, נופותינו תפחו מחוסר אוויר, וכוחותינו אבדו לנו. החלטנו לצאת בלילה ויקרה אשר יקרה.

הגיע הלילה והתחלנו במלאכה. מחמת חולשתנו, לא אזרנו כוח להזיז את המסכה עם שיכבת החול הכבדה שעליו. התחלנו לגרור את החול אל הבונקר. באותה שעה אולו המים והלחם אבד. לוחות-העץ התרופפו מהמעמסה שרבעה עליהם, והם נפלו עלינו. התחלנו להיחנק. חשנו שגורלנו נחתם ועלינו להיפרד מן החיים. אך אירע נס. אצבעי שנשתלחה למעלה, חשה את האוויר, כאילו הייתי נוגע בברזל מלובן. כעבור שניות אחדות, החל האוויר חודר אל תוך הבונקר. שכבנו קצת עד שהתאוששנו. היינו כשיכורים מרוב אוויר. הבונקר התמוטט לגמרי והיה עלינו להיחלץ ממנו בהקדם. בחוץ שרר חושך ולא ראינו את הנעשה במרחק של מטר ממני. רק משמאל, נראו הורקורים שהאירו את המחנה. בקושי רב מצאתי את חברי, מצבו היה כמצבי, הקיסויות, נטלתי את ידו והובלתי. אני הכרתי את הדרך. לפנינו היתה משימה חשובה: לחזול על גחוננו בין שני המגדלים, במרחק של 400—500 מ', כיברת דרך הלכנו כשאנו מחזיקים יד ביד. לפתע, מצד ימין הגיע אופנוע. נשכבנו על האדמה וחיכינו שיעבור. אחר כך המשכנו בדרכנו כשאנו זוחלים על גחוננו. נשכנו את שפתותינו, אטמנו את אוזנינו, וכך זחלנו על פני המגדלים והתקדמנו כמה מאות מטרים. שמענו את קול שיעולם של השומרים. המשכנו לחזול עד שלפי השערותנו, השארנו מאחורינו את המגדלים. קפצנו על רגלינו ופנינו במהירות אל כיוון הוויסלה. הנענו אל הוויסלה ובשארית כוחותינו, חצינו אותה בשחייה (באותו מקום, לא היתה

הוויסלה רחבה כל כך). בשעת השחיית איבדנו שזון ועוד מספר חפצים. אך הנרוע ביותר שאיבדנו כל אחד נעל אחת. תלשנו מבגדינו התחתונים, פיסות בד וכרכנו סביב הרגל היחפה וכך המשכנו לרוץ.

עכשיו היה עלינו לחצות מסילת ברזל, שהיתה מגודרת. נשארתי תלוי על החוטים. נדקרתי וקרעתי את עור ידי השמאלית. דם זב ממני, ולא יכולתי לעצור. עד היום טבוע בי אותו סימן. הגענו אל היער כשאנו רעבים. רטובים ורועדים מקור.

התקרבו אל הציירה הראשונה — היה זה כפר גדול, חלמק, בו נמצא סניף של בית התרועה לנעלים. באטא. נעצרנו ביער. היום כבר האיר ולא יכולנו להמשיך בדרכנו. עברנו כ־25 ק"מ, ורצינו להוסיף ולהתרחק. עכשיו היה עלינו לעבור גשר, שהיה גשר מעל פני נהר קטן, ולעבורו בשחייה. לא יכולנו בשעות היום, שכן היה חורב מעורר חשד, הסרבליים שעלינו, התייבשו בינהיים והחלטנו לשים עצמנו חשמלאים. עלינו על הגשר ובדקנו כביכול את מערכת החשמל, ואף חילקנו איש לרעהו תוראות מקצועיות. בו ברגע, ראינו מעברו השני של הגשר, באה לקראתנו טחלקה של אנשי ס.ס. וכבר היה מאוחר מדי להימלט. ומאוד חששנו שמא יתנו דעתם על רגלינו העטופות בד. העמדנו פנים כאילו לא השגחנו בהם חמשכנו בעבודתנו. הללו חלפו על פנינו ואז הצינו את הגשר והלכנו לאורך הנדה ואל היער. סמוך ליער עמד בית בודד. התחבאנו במרחק מה ממנו וצפינו אליו. שעה תמימה רבצנו כך, ולא ראינו איש זולת אשה אחת. שיצאה הסתובבה בחצר. החלטנו ונכנסנו אל תוך הבית. האשה היתה פולניה. היא נבהלה כשראתה אותנו. ביקשנו ממנה פת לחם. היא הקרה אותנו טאץ אנז. ענינו שאנו בורחים מהעבודה בגרמניה, ואז אמרה: — נו, לי אינכם צריכים לספר הרבה. אתם באים סכאן, מקרוב, מפתנה אושבינצים. הבטחנו לה שלא נשתתף אצלה ובדעתנו להמשיך בדרכנו. רק תתן לנו לחם ותראה לנו את הדרך לקראקוב. והיה בתוכניתנו להגיע לווארשה מקראקוב, שם היו לי כתובות של אנשים, עמיתים אוכל לבוא במגע ולמסור להם על כל המתרחש במחנה ההשמדה אושביץ. האשה נתנה לנו לחם והציעה שנמתין לשוב בעלה, מעבודתו. והוא המשיב להכיר את הסביבה יוכל לכוון אותנו בדרכנו.

חשדנו בה ולכן לא חיכינו לבעלה. פנינו אל היער ומשם יצאנו למצוא בעצמנו את הדרך לקראקוב. ביער חשנו עצמנו בטוחים יותר, אך משגילינו בו עקבות של פעילות צבאית, והבינונו כי חיילים גרמנים ביקרו בו לאחרונה, נהגנו כמשנה זמירות. עברנו מספר קילומטרים והיינו עייפים מאוד. ישבנו לגוח וכשהחלפנו מעט כוח, המשכנו בדרכנו. לאחר הליכה של לילה שלם, הגענו אל קצה היער, שם עמדה ביקתה בודדת. רעבים היינו והיה עלינו להיכנס. אולי נקבל משהו לאכול, ואולי אף יודע לנו משהו על המשך דרכנו. בביקתה התגוררה אשה זקנה. אשר נבהלה מאוד מפנינו ושאלה לרצוננו. ביקשנו ממנה אוכל והיא הסכימה לתת בתנאי שלא נשתתף אצלה יתר על המידה. היא אמרה שבסביבה יש חנוכה מוגברת של צבא גרמני, והם אף לקחו את בנה. אמרנו שפנינו לווארשה ואז העירה לנו שדרך זו מסוכנת עבורנו. לאחר שסעדנו את לבנו, עזבנו את הביקתה וכעבור הליכה של כמה קילומטרים, שינינו את כיוון דרכנו ופנינו לסלובאקיה. שוב הגענו אל הוויסלה, על שפת הנהר, ישב עלם ולידו סירה. ביקשנוהו שיעבירנו לגדה השנייה. הוא נאות לכך רק לאחר דין־דברים ולאחר שקיבל מאיתנו שזון זהב שהיה ברשותנו. עפ"י ההסכם, היה עלינו לתת לנו את נעליו, ואלה הועילו לנו מאוד, וכן עצותיו על המשך דרכנו בכיוון לגבולות סלובאקיה.

הלכנו דרך שדות ויערות בכיוון לנובי-סרג. שוב ניצלנו בית בודד שמצאנו בדרך. ותמורת העזרה שהיגשנו לאשה בחטיבת עצים, קיבלנו צלחת מרק, זו פעם ראשונה לנו מאז יצאנו לדרך שבא אל פיגו אוכל חם.

כדי להגיע לגבול סלובאקיה, היה עלינו לעבור עוד כ-50–60 ק"מ. ההליכה היתה קשה, וקבענו לנו, שנמשיך את דרכנו ברכבת. הגענו לתחנה קטנה, בה היתה התנועה דלה ביותר, ונאמר לנו, כי בעוד כחצי שעה, העבור כאן רכבת פרעלים הנוסעת בכיוון גובר-סרג. הקרונות מלאים עד אפס מקום וכי רבים הם הנוסעים על הגג, היות וכסף לא היה בידנו, החלטנו, שגם אנו נחיה בין הנוסעים האלה, הסתתרנו בבית השימוש, ובשמענו את ציסצוף הרכבת, יצאנו ממחבואנו. הרכבת נעצרה, היא היתה מלאה תרשבים הרריים בתלבושתם הלאומית, וגם על הגג היה מספר רב של נוסעים, עלינו גם אנו ונסענו. כעבור כ-20 ק"מ, התקרבה הרכבת אל תחנה קטנה, מרחוק ראינו שהיא מוקפת בחיילים גרמנים, בהכירנו את המדים, גבהלנו מאוד, כי חששנו שהם מחפשים אחרינו. קשה להסביר מה חשנו באותם רגעים, ראינו כי איש אינו יורד מהרכבת ואז שאלתי את שכני הפולני, למעשי הגרמנים כאן, תלה לא ענה לנו ואחר הסביר, כי כאן נקודת מיפנה לתחנה צדדית, צבאית, הגרמנים שומרים שאיש לא יורד במקום, אכן נגולה מלבנו.

לאחר נסיעה של 10–15 דקות נוספות, התקרבה הרכבת לתחנה נובי-סרג, סמוך לתחנה, קפצנו מהרכבת תוך כדי נסיעה, לא רצינו לרדת בתחנה גדולה הרת-הסכנות, נכנסנו אל תוך היער הסמוך, ובאפיסת כוחות, שכבנו לנח.

ישנו שעות הרבה אותו לילה, כשהתעוררנו, החלטנו להמשיך מיד, כי ידענו שהגבול קרוב ועלינו לחצותו בהקדם האפשרי, שאלנו אמנם על הדרך, את האנשים שפגשנו, אך הללו היו כחרישים-אילמים, הגברנו צעדינו וזנה לפנינו נחל, ידענו משהו על הסביבה, והבינונו שזהו הדוניאץ השחור, חצינו את הנחל והגענו לתורשה, שם ראינו על הארסה, קופסת נפרורים, הרימנו אותה וראינו עליה כתובת סלובאקית, מכאן שאנו כבר בטרי-טוריה צ'כוסלובאקית, אנו כבר בבית, אמר לי חברי, לא נצטרך להלך ביערות ובשדות, נוכל להמשיך את דרכנו על פני כבישים, לא הסכמתי לדעתו, ידעתי כי סלובאקיה הינה גרורה גרמנית, וכי גם כאן אנו יכולים לנפול בידי הגרמנים, חברי אמר לי בכעס: "עשה כרצונך, המשיך דרכך ואני אלק בדרך שלי", היות וחברי דיבר סלובאקית ואני לא, קיבלתי מחוסר ברירה, את עצתו ותלכתי עמו, חברי היה עתה מלא בטחון, נכנס לחנות כדי לקנות סיגריות אך לדאבוק לבו, חזר בידיים ריקות, בדרכנו פגשנו עגלת רתומה לשני סוסים, ביקשנו מהעגלון שיסיענו כיברת דרך, והוא נאות לנו, תוך כדי נסיעה, נודע לנו מפיו שהתחילה האופנסיה האנגלו-אמריקנית, היה זה ב-6 ביוני 1944, האיכר הציג לנו להיכנס איתו לבית-סרוח ולשתות לכבוד היום הגדול הזה, כל כך היינו שמחים לשמע הבשורות, עד כי התעלמנו מהסכנות שמשקפו לנו והסכמנו, בבית-הסרוח היה שמה איכרים ישובו סביב לשולחנות ושהו, מארחנו כיבד אותנו בשתייה, כאשר רצינו לצאת, ראינו ליד הדלת חיילים סלובאקים ורובים בידיהם, אחד מהם פנה ישר אלינו וצווח: "ידיים למעלה!" תבינונו שזהו מוכר הסיגריות שהלשין עלינו, תעודות לא היו בידנו, והחיילים הביאו אותנו אל תחנת הוואנדורמריה אשר בכפר נידיצא, בתחנה חקרו אותנו, וחברי מסר את שמו האמיתי וכי מוצאו מעיר סנינה בסלובאקיה המזרחית, על השאלה, מה מעשהו כאן, ענה, כפי שנדברנו תחילה, כי בורח הוא מעבודה באחד המחוזות בגרמניה, אני אמרתי, שמוצאי ספולניה וכי ברחתי יחד עם חברי, המפקד הודיע לנו כי עלינו

להחזירנו לגרמניה. אנו התנגדנו בכל כוחנו ואמרנו לו, כי לשם לא נלך ויש בידו תכנית להסל אותנו מיד. עמדתנו התקשה השפיעה עליו. הוא הכניסנו אל תוך חדר סגור והעמיד עלינו משמר. תחיל שומר עלינו היה סימפטי, והבטיחנו לנסות להשפיע על מפקדו בנוגע לגורלנו. אנו נקראנו פעמים מספר לחקירה ולבסוף הודיעו לנו, שיעמידונו למשפט במחוז הסמוך. עם יציאתנו לדרך, רצו לכבול את ידינו בכבלים אך התנגדנו לכך, כי חששנו שמא במצב זה יובילונו לגבול הגרמני. תקצין הבטיח בתן צדק, שאינו מתכוון לכך. הסכמנו איפוא, שיכבולו ידינו. תוך הבטחה מפורשת, שאם ינסו להובילנו בכיוון הגבול הגרמני, נברח ויהי מה. הובאנו לספיטסקא סטאסו. סרם כניסתנו העירה, ביקשנו משומרינו שיסירו מעל ידינו את הכבלים, איננו רוצים לחתופע בפני בית המשפט כפושעים. הבטחנו להם בהן צדק, שלא נברח. אחד ספקירי בית המשפט הכיר את חברי וסאלו: „רוזין, סת מעשיך כאן, הלא שמעתי שבשנת 1943 הובילוך ל...“ „כן, ענה חברי, „אבל ברחתי משם, ועיניך הוראות את המצב בו אנו שרויים, חברי ואני. עזור לנו, שאלנו אותו: „הישנם עוד יהודים בספיטסקאסטאסו?“ „כן, השיב, „ישנם כאן יהודים. קהילה שלמה, אני אודיע להם עליכם, והם יעזרו לכם“. הכניסונו אל כלא בית המשפט, כעבור שעה קלה, הגיע אל חלוננו. יהודי בשם מנגל, כאשר אמרנו לו מאין באנו, נדהם אחר כך תבטיח שיעשה הכל כדי להצילנו, יתא עלינו לחכות לו בסבלנות, האיש עמד בהבטחתו ואחרי זמן קצר, חזר וטסר לכל אחד מאיתנו דולר אחד, הוא הסביר לנו כי עלינו לטעון בפני בית המשפט, שהסתובבנו ליד הגבול משום שרצינו לקנות משותף, ואם יערכו חיפוש בכלינו, ימצאו את הדולרים. וזו תהיה הוכחה שנכתיים דברינו, ואז יסחררו אותנו, כך היה, אך לדאבוננו, ערכו לנו פרוטוקול על התוקת ואלוטה זרה, ומשום כך, העבירו אותנו למשרד האוצר בליפטסקיטאבי.

כשיצאנו מהלכבת, ראינו מרחוק אחד משני חברינו, שברחו מאושביץ שישה שבועות לפנינו — ולטר רוזנברג. הוא ברח עם אלפרד וצ'לר. סמחנת בירקנאוראושביץ ב־4 באפריל 1944. הם היו לבלרי הבלוק ומיוחדים היו איתנו, ובכל זאת לא ידענו דבר על תוכניתם. ולטר רוזנברג שמע בתחילה, כי נהרגנו ורק אחר־כך, נודע לו על גורלנו. הוא ראה אותנו מרחוק, עקב אחרינו, אך לא הפז לגשת אלינו.

בעיר המחוז חקרו אותנו פעמים מספר ולאחר תחקירה תחזירנו אל בית־הכלא. הדבר נמשך למעלה מ־8 ימים ולא ידענו מה תהא אחריתנו. מצבנו היה עגום מאוד, אך לסרות זאת, לא חשבנו על בריחה, משום שדבר זה, עשוי להרע את מצבנו עוד יותר. בינתיים ביקר אצלנו ב־כ הקהילה ואנו הודענו לו בצורה אולטימטיבית, שאם לא ידאג לשיחרורנו המידי, אנו עצמנו נדאג לשיחרור, מה שיגרם לקהילה אי־נעימות רבה. שהרי בורחי אושביץ אנחנו, נודע לנו כי הטילו עלינו קנס בשיעור של 5000 כתר כעונש, וכי על הקהילה לשלם סכום זה. אנשי הקהילה בטוחים היו, שאם ישוה את העניין, ירד המחיר, אבל לאחר פגישתנו עם ב־כ הקהילה, שולם הסכום ואנו שחררנו. הביאו אותנו בסתר למזכיר הקהילה — האדון מוסקוביץ, שגר בחצר בית־הכנסת, ושם התגוררנו גם אנו. תוויכוחים עם אנשי הקהילה היו רבים. הם לא רצו להאמין לדברים אשר סיפרנו על אושביץ, כעבור 3 ימים, הגיעה משלחת מהמרכז, הזמינונו לשיחה איתם. הם רצו להיווכח אם דברינו עולים בקנה אחד עם הסיפורים ששמעו מפי אלה שברחו לפנינו. יומיים ושני לילות חקרו אותנו בדירתו של ב־כ המרכז בואבי־רייך.

הדריח שלנו על מאורעות אושביץ מ־1942 עד 27 במאי, יום בריחתנו, נכתב על 60

דסים במכונת כתיבה. הסברנו להם כי מטרת בריחתנו לא היתה הצלת נפשנו בלבד, עיקר מטרתנו היתה להחיות לעולם כולו את הנעשה באושביץ ולהציל את אשר ניתן עדיין להציל, ועליהם לפעול מיד. דברינו עשו עליהם רושם עז. והם העבירו אותנו לברטיסלאבה. הבינונה שעלינו להסתדר כך, שנוכל להמשיך ביעודנו. בי"כ הקהילה הציע לנו להתקשר עם נציג האפיפיור, שמקום מגורו היה במנזר שליד ברטיסלאבה, לספר לו כל מה שידע לנו, ולדרוש ממנו לפרסם את הדברים. המשימה הזו הוטלה עלי ועל הח' רונברג.

הדרך למנזר היתה מסוכנת מאוד. היות ובסמוך למנזר נמצא מעונה הראשי של ה.ס.ס. ושל הגיסטאפ. על אף שידענו זאת, נסענו לשם בליוויית בי"כ המרכז — המהנדס קראסניאנסקי. נסענו, כל אחד בדרכו שלו, והגענו בשלום למנזר. הלגט ידע על בואנו, ואחד הנזירים מסר לנו בשמו, שעלינו לחכות לו וכי יחזור עד מהרה. מתוך חשש, שמא יש במנזר מרגלים, נפרדנו, והסתתרנו כל אחד בפינה אחרת. כעבור שעות מעטות, התקרבה מכונת שחורת ועליה האותיות צ.ד.ו. ועד מהרה נקראנו אל לשכתו של הנוציוס. הוא הצטק על שחורת, היות ונקרא באופן דחוף לנשיא סלובאקיה. הוא הכניסנו לחדרו, ודרש ממלא-מקומו, שלא ייכנס איש לשם עד שיוחן האוה. מסרנו לו תזכיר כתוב גרמנית, הוא קרא בו. כתב הערות ושאלנו שאלות שונות. בתחילה לא התייחס לדברינו ברצינות, אך תוך קריאתו את התזכיר, גברה בו התעניינותו. החל לחקור אותנו, האם גם נוצרים מובאים לכבשנים, וכשאישרנו לו זאת, השתנה יחסו. לפתע חש עצמו ברע, והתעלף. פחדנו להוציק עזרה מבחוץ, ועל כן, הגשנו לו בעצמנו מים. כאשר התאושש, הצטק כאמרו, כי דברינו היו למעלה מהשגתו. הוא הבטיחנה, שידאג לשלומנו, כי אנו העדים היחידים היכולים לספר לעולם, את כל אשר סיפרנו לו. הוא הציע לנו שאוירון של הצלב האדום ינחת אי שם בסלובאקיה ויעבירונו לשווייץ. לא הסכמנו לכך, היות והממשטה ה.ס.ס. עוקבים אחרי תנועת המטוסים, ובי"כ המרכז הבטיחו לנוציוס, שהם כבר ידאגו לשלומנו ולהעברתנו לשווייץ.

הנוציוס היה ממצא איטלקי ושלט יפה בלשונות צרפתית וגרמנית. היות וידעתי קצת צרפתית, הסברתי לו את אשר לא הבין בגרמנית. אמרתי לו כי חבל על הזמן החולף, ועזרתו היחידה הנדרשת לנו, היא להעביר את הדריח שלנו מסלובאקיה לרחבי העולם. הוא אמר, שעליו להיות תוך 10 הימים הקרובים בוואתיקן. הוא יסע דרך שווייץ ויקח איתו את הדריח. "עליך להזדרז" אמרתי לו. "אל אושביץ מגיעים משלוחים מהונגריה ביום ובלילה. תאירגן משובלל ביותר". הנוציוס הבטיחנו כי ימסור את דברינו לאפיפיור פיוס ה-12. השיחה עם הנוציוס ארכה כ-6 שעות. ואכן, הוא קיים את הבטחתו וכעבור ימים מספר, שמעתי בשידור מלונדון, כי הנוציוס בורטיא, מסר את הדריח שלנו לצלב האדום וזה הפץ אותו בכל המקומות שביקשנו. הדריח הגיע גם לקונסול שווייץ בבודפשט, א. וגר, ששימש גם ממלא מקום של שגרירות ארה"ב. וזה העביר העתק ממנו לנשיא רובלט בוואשינגטון. הפרוטוקול נרשם בוואשינגטון במשרד לפליטים תחת הכותרת: "דריח פליטים סלובאקים, בודחי אושביץ-בירקנאו". בי"כ 28 ביולי 1944, שלח הנשיא רוזוולט, תביעה לממשלה ההונגרית, שתפסיק את משלוחי היהודים מהונגריה, ואף איים בהפצצת בודפשט. בי"כ 6 ביולי 1944, פסקה הדפורטציה של יהודי הונגריה. בשיחתנו עם הנוציוס, ביקשנו שהאויריה תפציץ את אושביץ, אך עד כמה שידע לנו, דנו על כך במשרד הבטחון האמריקאי, והם דחו זאת מתוך חישוב כי הדבר יכול להזיק לעצורים.

השגרירות הבריטית בברן, העבירה את הדריח שלנו לשר החוץ בלונדון, על שאלתה שנשאלה בפרלמנט הבריטי, אמר אידן, כי יש בידי השלטון הבריטי ידיעה מהימנה על כל פעולות ההשמדה של היטלר. החלטת לשכות הכל למען הכרית את היטלר להפסיק, ואשר להצעה שיפציצו את המחנות. נאמר, כי עתה, מסיבות טכניות הדבר בלתי אפשרי. סוכנות הידיעות האנגלית מסרה תוך זמן קצר את הדריח שלנו ל־70 סוכנויות חוץ, והאפיפיור פיוס ה־12 תבע אישית מאת שר החוץ ההונגרי, הורטי, להפסיק את המשלוחים, וכידוע, נססרו המשלוחים. הידיעה על הנעשה במחנות, עשתה רושם רב בכל מקום אליו הגיעה. הגרמנים לא יכלו להמשיך במעשיהם, ויש לשער, כי הודות לפעולתנו, ניצלו כ־300,000 יהודים מהתנגריה ומארצות אחרות. משילוח הנשאר בחיים.

חינו בסלובאקיה היו קשים מאוד, ועל אף זאת, המשכנו לשבת שם ולהפיץ את הדריח שלנו. המרכז היהודי בברטיסלבה, חשב כי „הכושי עשה את שלו“ ושוכ לא התעניין בנו, ואנו נשארו ללא אמצעי קיום מינימליים.

בספטמבר 1944, החליטו הפאשיסטים בסלובאקיה, בעזרתם של הגרמנים, לחסל סופית את היהודים בארצם, וצ'לר ואנוכי, החלטנו להציל ויהי מה, את משפחתו של וצ'לר ולהעבירה לברטיסלבה. נסענו למקום מגוריהם בניטרא, עיירה בקרבת ברטיסלבה, היו לנו תעודות אריות מזויפות, ושמי היה פטר מאטארש, והיו לנו אקדחים שבלעדיהם לא עשינו אף צעד.

ברכבת לניטרא נערך חיפוש ותעודות לגירוחינו, ניצלנו, זכורני, שלידי עמד פולקס דויטשה שלא היו בידינו תעודות ואיש ה־מ.ס. העיר לו, שעליו ללמוד מאיתנו את חובת נשיאת התעודות. לפנות ערב הגענו לניטרא, והשעה היתה קרוב לשעה 7, שעת העוצר. ניטרא שימשה בזמן האחרון מרכז לפעולות הפארטיזנים, ואף אנו החלטנו להצטרף אליהם לאחר שנעביר את משפחת וצ'לר לברטיסלבה, המשפחה של חברי התנועה ברחוב צדדי בקצה העיירה וכשהגענו לשם, מצאנו את דלת הבית נעולה, לא ידענו מה קרה למשפחה וכיצד נתקשר איתה. חזרנו אל בית־הנתיבות, שם היה המקום הבטוח ביותר וישכנו ללילה. לפתע שמענו: „יוסף לנוק!“ (זה היה שם חברי באותם ימים), נבהלנו מאוד, אך עד מהרה התברר לנו שחקורא הינו אחד ממכרי משפחת וצ'לר, מסיו נחש לנו שהוא נשלח ע"י אחיו של חברי וכי הוא מחכה לנו. למרות כל הסכנות, חזרנו אל הבית ודיברנו עם אחיו של וצ'לר, עמדו בפניהם שתי אפשרויות, לצאת לברטיסלבה או להצטרף אל הפארטיזנים, החלטנו להשהות את ההחלטה עד למחרת בבוקר. לנו אותו הלילה בגן העירוני ולעת בוקר חזרנו אל הבית. בדרך עצרנו שני חיילים ודרשו את תעודותינו, על אף שתעודותינו היו בסדר, נצטוונו ללכת עם החיילים. חברי התנגד לכך באומרו כי אנו פקידי הרשות, הגענו מברטיסלבה להסדיר עניינים חשובים, הללו לא ויתרו לנו ואף איימו עלינו שאם נברח, ישתמשו בנשק, ידענו שבבדיקה יסודית יותר, יתגלה הוויכוח ונהיה אבדיים, נדברנו על כן, להגיע איתם עד קצה הרחוב ושם נפעל. כשהגענו אל קצה הרחוב, הרצאנו את אקדחנו וירינו, השומרים נבהלו, לאחד מהם נשמט רובהו ואנו התחלנו לברוח. כל אחד בכיוון אחר. בעת הבריחה זרקתי מעלי את מעילי לבל יכירוני. שמעתי מעל לראשי את זימזום הכדורים ואת הקריאות: „פארטיזנים! פארטיזנים!“ רצתי עד שהגעתי אל הארמון

* פרשת התערבות האפיפיור אצל שלטונות הונגריה, בדבר הפסקת המשלוחים וכן הצלת שארית יהודי הונגריה, בעיקר של יהודי בודפשט, הינה פרשה מורכבת, אנו סוברים את דבריו של ב. מורדוביץ, שהם בבחינת התרשמות אישית וחפזת סובייקטיבית, (המערבת).

שבניטרא. באותה עת התקיימה הפילה במנזר שהיה בקירבת מקום. ניסיתי להתערב בהמון המתפללים, אך היות ושרר שם שקט ולא רציתי לעורר תשומת לב, לא נתאפשר לי לעשות כן. הסתלקתי משם ופניתי אל המגדל. במגדל היה פעמון שהיה מצלצל בשעה 12 בצהריים. השעה הייתה 8.00, ועמדו לרשותי 4 שעות תמימות עד שיגיע לכאן מישהו. עליתי בעזרת חבל אל ראש המגדל ושהיתי שם כ־3½ שעות.

סמוך לשעה 12.00, ירדתי מהמגדל, התפילה נסתיימה בינתיים ושקט שרר בסביבה. מצאתי עתון, השקעתי ציני בו וכך, תוך כדי קריאה, צעדתי אל בית הנתיבות. בדרך שמעתי את הודעות הראדיו הסלובאקי. הפונה אל התושבים שיגישו את עזרתם למשטרה ויסגירו שני פארטיזנים המסתובבים בעיר. האחד כזה ושני בלונדי, שניהם לבושים מעילי בלון. כשהגעתי אל בית הנתיבות, הסתבר לי, שעלי לחכות זמן רב עד שאוכל לנסוע לברטיסלבה. חיי היו בסכנה, ולכן החלטתי ללכת כרגל עד לתחנה הקרובה. בהגיעי לשם, חיכיתי כמחצית השעה, עד לבואה של הרכבת.

הגעתי לברטיסלבה ומיד פניתי לדירתם של שני חברי. הגעתי לשם תוך אפיסת כוחות ומתוך התרגשות התעלפתי, וכשחזרה אלי תכרתי, דרשתי שוואלטר רוזנברג יצא מיד לניטרא כדי להודיע מה עלה בגורלו של וצ'ר. רוזנברג יצא ואנו חיכינו שלושה ימים ורק ביום הרביעי לצאתו, נודע לנו שווצ'ר עבר בשחייה את הנהר ניטרא והגיע אל השטח שבשליטתם של הפארטיזנים. גמרנו אומר, שגם רוזנברג יצטרף אל הפארטיזנים. עליו לעמוד שם על המצב ולהודיע לנו בהקדם האפשרי, אם גם עלינו להצטרף לפארטיזנים. לדאבתנו, לא קיבלנו ממנו כל ידיעה. ייתכן כי באותה עת היה הרבר בלתי אפשרי. ה"באדיסטים" הסלובאקיים היו מלאי רוגז, ואסרו אנשים ללא הבחנה. היה זה ערב פרוץ מרד הפארטיזנים בסלובאקיה, באוגוסט 1944.

משפחתו של וצ'ר הגיעה בינתיים לברטיסלבה. נפגשנו ברחוב והחלטנו להתייעץ על עתידנו. וצ'ר, שחזר גם הוא לברטיסלבה, הלך לקנות סיגריות ואני נשאיתי לשוחח עם ניסתו. לפתע, ניגש אלי אדם חשוד ודרש ממני להראות לו את ניירותי. לדעתו, אמר, אדם המשוחח עם יהודיה, הינו חשוד. וצ'ר ראת את המתרחש ממרחק מה ולא התקרב אלינו. על פי דרישתו, הראה לי האיש תעודת בלש. והוא ציווה עלי ללוות אותו למשטרה. טענתי כי מוכן אני ללכת עמו, אך תחילת עלי לסעוד, כי טרם אכלתי ארוחת־בוקר. הוא הסכים ואנו ניגשנו למנות, ובעוד אנו עושים כן, הזמין הלה עוד שני אנשי־משמר נוספים. ניסיתי להתחמק ביציאה אתורית, אך גם שם עמד איש משמר. נאסרתי והובלתי למרכז המשמר הלאומי, שמילא בסלובאקיה את תפקיד הגיסטאפו. החלטתי לברוח והיו מה התחלתי לרוץ והמלווים ירו אחרי, קמה בתלה, רצתי והשומרים אחרי. כל השערים היו נעולים ואני נתפסתי ושוב הייתי בידיהם.

חיכו אותי עד שאיבדתי את הכרתי, וכשהתעוררתי כעבור יום־יומיים, מצאתי עצמי בתוך מרתף טחוב, מוטל על ריצפת בטון. כל גופי כאב עלי, שבור הייתי ורצון. הייתי צמא, והנה נפתחת הדלת והופיע איש המשמר והוציאני לשם חקירה. הושיבוני ליד שולחן כשמאחורי עומדים 6 שומרים. בעת החקירה, דרשו ממני שאגלה את כל האמת, וכי למעשה הם יודעים עלי הכל, ואם לא אשתף פעולה, אחריתי תהיה מרה. גמרתי אומר בנפשי, להחזיק מעמד, וטענתי שהתעודה שמסרתי להם, הינה אמיתית וכי אין לי מקום מגורים קבוע. השומרים כיבדוני במכות ודרשו כי אגלה יותר, אך אני בשלי. הם הוסיפו מכות על מכותי והחזירוני אל המרתף הטחוב, ללא אוכל ושתיה.

למהרה. שוב לקחוני לחקירה. הפעם. היה החוקר אדיב יותר. הוא כיבד אותי בקפה וסיגריות ואף תבטיח לי, שלא יכוני יותר אם אך אגלה את האמת. הוצאתי מכיס מכנסי את התעודה השנית. הרורבית. היתה זו תעודת לידה של יהודי סלובאקי שמת. בשם קלמן אלטמן מלבשטה. הצהרתי כי זאת תעודתי האמיתית וכי אני יהודי ושהסתתרתי במקומות שונים על מנת לא להישלח למחנות. הם צחקו לי ואמרו שדברי אינם אמת. וכי לא יעלה בידי לרמותם. לדעתם. אני מרגל רוסי. איש הנ.ק.ו.ד. עלי רק להודות בכך. ולא. יעמידוני בפני חוקרים אחרים. אשר יוציאו מפני את האמת כולה.

לדידי. הייגרהך מי יחקור אותי. אפילו נשיא המדינה. סיפרתי להם שאני יהודי ואם אינכם רוצים להאמין בכך. יכול אני להוכיח לכם זאת בדרך אחרת...

לפנות ערב הובאתי בפני שלושה אנשי גיסטאפו שהיו בעלי דרגה. גם בפניהם טענתי אותם דברים. והללו דרשו ממני שאפשוט בגדי. מצבי היה בכל רצ. על ידי מוטבע היה המספר שקועקע בבשרי בארשביץ. הסרתי מעלי בגדי ונשארתי כשלעורי כותונת בלבד. טענתי שקר לי אך היה זה ללא הועיל. נאלצתי לפשוט גם את הכותונת. הם ערכו חיפוש מדויק בשערותי. בין הידיים והרגליים. למולי. סובבתי את ידי. כך שהמספר לא נתגלה. הם כעסו על עמידתי המשוונה. והיות חוזרתי וטענתי שקר לי. תחזירו לי את כותונתי. עמדתי במבחן. החקירה נמשכה עד לחצות והיות ושום דבר לא הצילו מפני. תחזירוני אל בית הסוהר של בית המשפט המחוזי. מאחר שלא היה שם מקום עבורי. תובילוני אל בית הסוהר של הקהילה היהודית. שם רוכזו יהודי המקום שנעדרו למשלוחים.

שומרי בית הסוהר קיבלו הוראה להקפיד עלי באופן מיוחד. ולא לתת לי לבוא במגע עם היהודים הכלואים. ואכן במשך יומיים לא עלה בידי להתקשר איתם. בינתיים הגיע היום בו היו צריכים להעביר את האסורים למחנה סרד. לא הרחק מברטיסלאבה ומשם לשלחם לארשביץ. התעניינתי בגורלי. נודע לי שעומדים להכניס אותי לטרנספורט תחת שמירה קפדנית. הגעתי למחנה סרד. שם התרכזו יהודים ממקומות שונים בסלובאקיה. כל נסיונותי לברוח עלו בתוהו. כי שמרו עלי בקפדנות. הגיע יום השילוח. ספקר המשלוח. איש ה.ס.ס. תודיע לכולם כי אנו נשלחים לעבודת כפייה בגרמניה. הבניסונו לקרונות-משא ומגרו עלינו. הקרונות הוקפו שומרים ושוב הוזהרונו לבל נעשה כל נסיון לברוח. כי כל נסיון כזה. יעלה לנו בחיינו. כשנסענו מרחק של כמאה ק"מ. נוכחנו לדעת. שהרכבת נוסעת בכיוון לשלזיה ואז הבינוני מה צפוי לנו ותודעתי על כך לשאר היהודים. סיפרתי להם מהי ארשביץ וביקשתי שבכוחות מסותפים נפרוץ את הקרון וכל מי אשר חייו יקרים לו. יברח אתו. וכי אני אובילם. היהודים שבקרון הביטו בי כמי שנטרפה עליו דעתו. ניסיתי לפרוץ בעצמי את הקרון. אך הם הרביצו בי ואיימו עלי שימסרו אותי לידי הגיסטאפו. קיבלתי מכות איומות ואיבדתי את הכרתי. וכשחזרה אלי רוחי. הייתי חלש כל כך. שלא הייתי מסוגל עוד לעשות כל מעשה. חשבתי ראשית. שעלי להיפטר מהמספר הטבוע בזרועי — מס' 84216. נשכתי את זרועי בכל כוחותי ופצעתי עד שהעלתה מוגלה. שוב נרדמתי וכשהתעוררתי. ראיתי מבעד לסורג את המקום. תוכרתי. שוב אני בארשביץ. החלטתי שעלי לפעול. תקצין הראשון שאתקל בו. אוציא ממנו בכוח את אקדחו ואהרוג אותו ואז אגמור עם חיי. כשיצאתי מהקרון. ניגש אלי מכרי מפולין. בחור מגרודנה. ואמר לי שהוא מכיר לפי העיניים שלי שאני ממורטר מאוד וכי אני נכון לכל מעשה. הוא תחזירני שארשביץ של היום אינה אותה ארשביץ שהייתה לפני חצי שנה. הגרמנים מחסלים את ארשביץ והוא מוכן לצרף אותנו לטרנספורט הראשון שישלח לגרמניה. הוא ליווני

עד לחדר הקבלה. חברי ששמעו כי חזרתי, באו לראותני. ביניהם כאלה שהגיעו אתי מפלונסק וגם אחד ממלאכה. הם הכניסוני לחדר קטן וסיפקו לי את בגדי המחנה מבלי לעבור את ביקורת ה"ס.ס. הבטיחוני כי בעוד שעות מספר אסע מכאן עם הטרנספורטים ההולכים לגרמניה. גם בשער המחנה חיכו לי חברים. הם הכניסו אותי לחדר, ובמקום כתובת הקעקע, הכניסו לסצע שעל זרועי, טוש, וכך נוצר במקום המספר, פרח או עלה. היה זה באוקטובר 1944.

חייתי מיראש ואדיש, ועשיתי כל מה שנתבקשתי. הכניסו אותי לחדר, החביאוני מאחורי ארגז, ושם ביליתי למעלה מ־24 שעות. הם דאגו לי לפת לחם ומים. בעת „המיפקד“ יצאתי מהחדר, וחברי דאגו לי למשקפיים כהים, כדי שלא יכירוני אנשי ה"ס.ס. אשר זכרו אותי עוד משהותי הקודמת במחנה. בעת המיפקד, עבר על פני איש ס.ס. והסתכל בי. נשמתי פרוחה כמעט מרוב פחד, שמא יזהה אותי. אך הוא הסתלק. במחנה נמצא גם אדם רוזיצקי. כיצד היה מגיב לו ידע שאני שוב באושביץ? בוודאי היה הורג אותי כדי שלא אגלה את סודותינו המשותפים.

לפנות ערב, ניגש אלי אחד מחברי, שעבד במוכירות הראשית, והודיע לי שלפני המחנה עומד טרנספורט, המוכן להישלח לגרמניה. בטרנספורט זה יש 50 יהודים מסלובאקיה ופניהם לשלויה המזרחית. דקה אחת טרם יזוז הטרנספורט, ייצא אחד מהם ועלי להיכנס במקומו ושמי מעתה — פטר רוכמן. ואכן, כך קרה.

על הטרנספורט שמרו אנשי הרייכסווהר ואני חשבתי כל הזמן כיצד להסתלק. הרבר לא עלה בידי ואני הגענו אל המחנה המיועד. היה זה מקום קטן, בו נמצאו רק כמה מאות עצורים, בעיקר מפולין, מסביבת לודז', גם התנאים היו שונים מאשר באושביץ. חילקו אותנו לעבודות שונות. חלק מיהודי סלובאקיה, ביניהם גם אני, נועדו לעבודה בביה"ח לעץ אצל שוברט. האוכל שקיבלנו לא היה שונה מאשר ביתר המחנות. הוא לא הספיק ואנשים רבים מתו מאפיסת כוחות. על אף זאת, היה קל יותר מאשר באושביץ. גם יחסם של אנשי ה"ס.ס. לא היה אכזרי כל כך והמשרפות לא הודקרו בקירבתנו. הסתגלתי לעבודה קל יותר מאשר שאר חברי. הם שאלוני כיצד אני עושה זאת ואנוכי לימדתי אותם כיצד לחסוך כוחות כתנאי הקיום שלנו. עודדתי אותם וכאילו פרשתי עליהם חסותי. המרחק מהמחנה ועד מקום העבודה היה כקילומטר. חורף היה. הוביל אותנו איש ס.ס. אוקראיני. הלה נטפל פעם ליהודי זקן מטרנטצין והרביץ בו מכות. העירותי לאיש ה"ס.ס. על אכזריותו. כשהגענו אל ביה"ח, הצנתי למסור על כך למפקד המחנה. ביקשתי שיהליף את מלוונו. השומר הוחלף ומאז, ראו בי כל האנשים מציל ומושיע. דבר שלא ערב לי כל כך.

ביה"ח בו עבדנו, היה אטום מכל צד. בחלונות היו סורגי ברזל וליד הדלתות ניצבו שומרים, ולא היתה כל אפשרות להסתלק. בדרך כלשהי, עלה בידי להשיג משריית וכל יום ניסרתי לי בסורגים של בית השימוש. ביה"ח נמצא במרחק של כמה מאות מ' מהיער וחשבתי לי, שזהו דרך אידיאלית לבריחה. כשנסרתי לנסר את הסורגים, ואפשר היה להוציא בנקל את הברזלים, גיליתי לכמה מאנשי סודי את תוכניתי. בין אלה היה אחד בשם אוגן רייך החי כיום במדרה שליד ברטיסלבא. ח"ר דויטשר, התיידדתי איתו והוא התל להביא לי ידיעות על תעשייה בחזית. הוא הביא לי אוכל ואני מצדי, ביקשתי שיביא לי עוד, כדי שאוכל להתחלק עם חברי הרעבים. כעבור זמן מה, הביא לי, על פי בקשתי, אקדחים. אותם הכנסתי למחנה בתוך תכלים שבהם הובא לנו האוכל. באותו אופן הכנסנו

גם מכשירים שונים, כמו צבתות וכו', האמנה בשיחורורי הקרוב, גברה. האמנתי שאצליח לשחרר את כל אנשי המחנה ולא רק את עצמי. הוספתי לאנשי סודי, עוד מספר אנשים. באנו במגע עם שבויים צרפתיים ואיטלקיים. שחיו במחנה נפרד, סמוך לשלנו, ואשר היו חופשים להתנועע בשטח. הם הביאו לנו ידיעות מהחזית. ידענו שבקרוב תסתיים המלחמה וכי הגרמנים עומדים להפסיד. בטוח הייתי, שהגרמנים יחסלו אותנו ברבע האחרון, כי המחנה שלנו שכן על הכביש הראשי ברסלאו, וכאן הובילה דרך הנסיגה. מחשבה זו לא נתנה תנומה לעיני. לילות שלמים לא עצמתי עיני. היה זה בערך, בינואר-פברואר 1945, באותם ימים הופיע במחנה הפרסע הידוע מאושביץ, רופא ה"ס.ס." טילא, שאת מקומו מילא אחר כך ד"ר מנגלה. למראו התעצבנתי מאוד. האם גם לכאן הגיע כדי לבצע „סלקציות"? היכירני? התחלתי לתכנן כיצד לחסלו.

קשה היה לבצע תוכנית כלשהי כנגדו, היות וכל מחשבתי היו נתונות לבריחה. התקשרתי עם שבויים צרפתיים, סיפרתי להם עליו וביקשתי שידאגו שרופא זה, לא ייצא חי מכאן. הם הבטיחו לי. אני המשכתי לעבד בינתיים פרטים לתוכנית הבריחה הכללית. הסתכנתי הרבה. עשיתי מעשים שקשה היום להבינם. בינתיים נפצתי בעבודה וחברי חשבו כי בא קיצי, אבל החלמתי והמשכתי לעבד את תוכנית.

ב־5 במאי החלה הנסיגה. כשראינו את הקבוצות הגרמניות הראשונות נסוגות, הוצאנו את כל מכשירינו ממחנותם, על מנת להשתמש בהם בשעת הצורך. אנשי ה"ס.ס." המשיכו לשמור על המחנה. בלילה גרמנו קצר בחשמל. חושך ירד על המחנה. הקבוצה הראשונה שלנו יצאה החוצה והחלה לירות. אנשי ה"ס.ס." לא הבינו את המתרחש ואנו צעקנו ברוסית, כאילו הרוסים היו אלה שהגיעו. התכנו את גדרות התיל והתחלנו לרוץ בכיוון היער. רצנו כמה מאות אנשים כשהשומרים אינם מנסים אפילו לרדוף אחרינו. מהיעד ראינו, שהמחנות הנסוגים גדלים והולכים, הולכים ומתרחבים. כעבור ימים מספר יצאנו מהיער, היות והיינו בטוחים כי בעקבות הגרמנים הנסוגים, יגיע הצבא האדום.

עד היום, יכול אני לראות לנגד עיני אותו קוואק, הרוכב בראש המחנה. הודענו לחברינו תוך צעקות, שהרוסים הגיעו. כולנו יצאנו אל הכביש, אין לתאר את גודל שמחתנו. הקוואק שאלנו: מי אנו, מה מעשינו כאן, הצבענו על המחנה ואמרנו כי משם ברחנו לפני ימים מספר. הם נכנסו אל תוך המחנה והתברר כי כל השומרים הסתלקו. התקשרתי מיד עם השבויים הצרפתיים ושאלתים לגורלו של ד"ר טילא. לראבוני, לא הצליחו לתפסו. מסרנו לרוסים עליו, ואני תיארתי בפניהם את דמותו ועל מעשיו, והמפקד שלח מיד קבוצת חיילים כדי למצוא אותו ביערות הסמוכים. לא זיהה לי הסבלנות לחכות לתוצאות. התקדסתי עם הצבא האדום, זמן קצר התעכבתי בעיירה הלבשרטט. שם היה מחנה נשים, כשראינו אותן חיות, לא היה קץ לשמחתנו.

רוב האנשים שהיו אתי, התפזרו. כל אחד הלך לחפש את קרוביו. אולי ימצאו שרידים. לי לא היה את מי לחפש כי ידעתי שכל קרובי ויקירי־תרשמו יחד עם אנשי סלובאקיה. הלכתי לברטיסלבה. שם פגשתי את שלושה חברים, שאיתם יצאתי מאושביץ, ואיתם יחד פירסמתי חוברת שיצאה בדפוס הממשלה הסלובאקית, ואשר נקראה „אושביץ — קבר ענק של 4 מיליון אנשים".

(זכרונותיו של ב. מורדוביץ הופיעו לראשונה ביוזמיו פנימי של אירגון יוצאי סלאחנה).

SUMMARY

Twice in Auschwitz, by Betsalel Mordowicz.

The author of these memoirs is Betsalel Mordowicz, a man who was twice taken into the Auschwitz Concentration Camp, and succeeded in surviving.

In Slovakia, Mordowicz remained for a short time in the underground, among a group of five Jews, all concentration camp escapes. There, they met the Papal Legate, told him the true story about Auschwitz and demanded action by the Free World.

By chance, Mordowicz was arrested again, and handed over to the Gestapo by the Slovakian Police. As a Jew, he was sent to Auschwitz, and so, for the second time, he came to the same death camp.

Thanks to the solidarity and help of other veteran prisoners who knew him, Mordowicz succeeded in hiding his identity. He remained in a small camp near Auschwitz until the end of the war.

Two Hard Weeks, by Pinhas Zajonc.

Pinhas Zajonc tells of his life in hiding in a forest, in a short, autobiographical chapter. Zajonc was a young child in Eastern Poland, when his family decided to keep away from gentiles during the war. But, in the forest, too, there were enemies, and the German soldiers found their hiding place in a cave.

Zajonc saw his family killed, and only he and one of his relatives survived.

Three essays are dedicated to the 25-th anniversary of the Bialistok Ghetto Uprising

1. In a summary, Halka Grosman, one of the leaders of the Bialistok underground, relates the development of Jewish fighting organizations in Bialistok. She tells about the difficulties and obstacles in the way of establishing connections with the partisans in the forest.

She also describes the relations between the Jewish fighters and the Polish underground in Bialistok.

2. Dr. Shimon Datner, a historian and former partisan, describes the flight of the first group of Jewish fighters from the Bialistok Ghetto into the forest. Dr. Datner himself was the leader of the group and active in the Bialistok communist underground. Their escape from the Ghetto was accompanied by many troubles and dangerous adventures. The author tells the whole story with talent and detachment.

These memoirs of Dr. Datner were presented to the Moreshet Archives several years ago, and we publish them in our issue for the first time.